چەند مێژوو، چەند ناوێکی تایبەتمەند و جیاکار لە نەخشەی شیعری نوێی کوردیدا.. لەتیف هەڵمەت.. لە عەرەبییەوە: نەبەز گەرمیانی

(1)

پاش ئەو شۆڕشە شیعرییەی (گۆران) ڕایگەیاند و پێشەنگایەتی کرد بە بەشداری لەگەڵ شاعیری نوێخواز (شێخ نووری شێخ ساڵح)، زۆر لە سەرچاوەکانی ڕۆشنبیریی کوردی بە تیورداڕێژەری ئەو شۆڕشەی دادەنێن و لای خۆیەوە (گۆران)یش ئەو پێشەنگایەتییەی (شێخ نووری شێخ ساڵح) لەو شۆڕشەدا ناشارێتەوە و رەتیشی ناکاتەوە، کە لە کۆتایی نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا لە جوگرافیای شیعری کوردیدا سەری هەڵدا و تا ڕادەیێک لە لاساییکردنەوەی چەند بارە و لەو کێش و سەروایەی رزگار کرد، کە بەهۆی دووبارەکردنەوە و جوینەوەوە سوابوون، پاش ئەو شۆڕشە شیعری کوردی دووچاری سستی و دامرکان هات و هیچ ناوێکی شیعری هاوچەرخی (گۆران) و (شێخ نووری شێخ ساڵح)، یان پاش ئەوان دەرنەکەوت تا کۆتایی شەستەکانی سەدەی رابردوو نەبێت، لەو ناوانەی، کە سەرنج بەلای خۆیاندا رابکێشن تەنیا هەر ئەو دوو شاعیرە نەتەوەییخوازە ناسراون (کامەران موکری) و (محەمەد ساڵح دیلان)، بەڵام هەر لاسایی شێوازی (گۆران) و ئامرازە شیعرییەکانی ئەویان دەکردەوە و بیریان لەوە نەکردەوە شێوازی (گۆران) و شێوە شیعرییەکانی تێپەڕێنن. بۆیە شیعری کوردی (وێڕای زۆری ژمارەی شاعیران و ئەوانەی خۆیان هەڵدەکێشا و لافی شیعر و میعریان لێ دەدا)، هەر لە شوێنی خۆیدا چەقیبوو، یان با بڵێین هەندێك جار بە هەنگاوی خێرا بەرەو دواوە پاشەکشێی دەکرد، ئەوەیش شتێکی سەیر و سەرسوڕهێنەر نەبوو، لەبەر ئەوەی شێوازی نوێخوازانەی (گۆران) و چامەکانی، کە مۆرکی نوێی شیعریان لە خۆ گرتبوو، بوون بەهۆی بێزاری زۆر لە خوێنەران و شاعیرە هاوڕێبازەکان، تەنانەت ڕەخنەگرێکی ناوداری ئەو قۆناغە (رەفیق حیلمی) جارێکیان سەبارەت بە یەکێك لە چامەکانی (گۆران) وتارێکی نووسی، تێیدا گوتبووی: ئەگەر ئەم چامەیە لە نووسینی (گۆران) نەبووایە، ئەوە پەسەندمان

نەدەکرد. ئەم رەتکردنەوە رووپێشراوە جۆرە پیرۆزکردنێکی هەموو شتێکی کۆن و رەتکردنەوەی هەموو شتێکی نوێ لە خۆ دەگرێت. لە ئاکامی ئەو مشتومڕ و رووبەڕووبوونەوە و دەمەقاڵێ و رەخنە بازاڕییانەوە، لەو ماوەیەدا (گۆران) نامەیەکی تایبەتی بۆ شێخی شاعیران و نووسەران، ڕۆشنبیری گەورەی ئاگادار لە ئەدەبی تورك و فارس و عەرەب و ئەوروپا (پیرەمێرد) کرد، تێیدا تکای لێ کرد لای ئەوەوە ددان بە چامەکان و بە شێوازی نوێی شیعریدا بنرێت و رەگەزنامەی شەرعی و یاسایی پێ ببەخشرێت، چونکە بەبێ ددانپێدانانی ئەو شێوازەکەی بە (بیژی- زۆڵ) دادەنرێت و کەس لە جوگرافیای شیعری کوردیدا ددانی پێدا نانێت.

ئەوەبوو شێخی کۆنەپیشەگەر و تێراو بە ڕۆشنبیری نوێی ئەو سەردەمەی خۆی، ناسنامەی کەسی و بڕوانامەی شەرعی و یاسایی لەدایکبوونی بە چامەکانی (گۆران) بەخشی. لەم خاڵەیشەوە ناشێت ناوی شێخی شاعیران و ڕۆشنبیرانی ئەو سەردەمە (پیرەمێرد) پشتگوێ بخرێت، بۆیە هەر کاتێك ناوی (گۆران)، یان (شێخ نووری شێخ ساڵح) ببەین، ئەوە دەبێت ناوی (پیرەمێرد) ببەین، چونکە ئەویش بەردەوام سێیەمیانە لە نوێخوازی شیعری کوردیدا، ئەگەر ددان پێدانانی (پیرەمێرد) نەبوایە، رەنگە ئەو شۆڕشە شیعرییە، لە ترسی لایەنگران و پشتیوانانی کۆن، سەری نەگرتایە، یان پاشەکشێی بکردایە. لەگەڵ ئەوەیشدا من نهێنییەك ئاشکرا ناکەم، ئەگەر بڵێم (گۆران) زۆر لە بڕگەکانی شۆڕشە شیعرییە نوێخوازییەکەی جێبەجێ نەکرد و تەنیا تازەکردنەوەیەکی سنووردار و لە چوارچێوەی بازنەیەکی سنووردارا ئەنجام دا ئەویش خۆی لە نێوان نوێ و کۆندا دەنوێنێت. هەندێك تایبەتمەندییەتیی نوێی خستە ڕوو و دەستەبەرداری جۆرە مۆرکێکی شیعری کۆن بوو، ئەویش بۆ پاراستن و هێشتنەوەی هەندێك پردی دۆستایەتی لە نێوانی و نێوان لایەنگرانی کۆندا.

ئاشکرایشە، کە لە سەردەمی (گۆران)دا دەیان شاعیری جۆرەکی و هاوڕێباز و ئاسایی هەبوون، لەوانەی هیچ شتێکیان لەبارەی نوێخوازییەوە نەدەزانی، یان هەرگیز بەر گوێیان نەکەوتبوو، بیریشیان لە تێپەڕاندنی شێوازە باوەکانی شیعر نەدەکردەوە، بەڵکو بە چاوی ڕێز و پیرۆزییەوە لێیان دەڕوانی. لە ناویشیاندا (گۆران) چوون (عیسا) لەناو (جووەکان) و (ساڵح) لەناو (سەموود)دا بوو، وەك چۆن (موتەنەبی) لە هەندێك لە چامە نایابەکانیدا باسی خۆی دەکات.

تا رادەیەك ژمارەیەك لە شاعیرەکان بەرەو کەناری نوێخوازی کشان، بەڵام تا دواهەناسەیش تەنیا هەر بە لاساییکەرەوەی (گۆران) مانەوە.

ئەوەی جێی سەرسوڕهێنانە (گۆران) تا سەرەتای حەفتاکانی سەدەی رابردوو لای زۆربەی خوێنەرانی شیعری کوردی (نامۆ)، یان

(نیوچەنەناسراو) بوو. مەبەستم لە خوێنەرانی شیعر، خوێنەرانی ئاسایە لەوانەی رۆشنبیرییەکی سنوورداریان هەیە، چونکە هەندێك لە شاعیرە میللییەکانیان لە (گۆران) بە باشتر دەزانی، لەوانەی سەرقاڵی رازاندنەوە و هێنینەوەی دروشمە حزبی و چینایەتی و نیشتمانییەکان بوون. بۆیە ئەم شاعیرە داهێنەرە تەنیا لەناو هەندێك لە رۆشنبیر و هۆشمەندەکاندا دەناسرا، بە تایبەتی ئەو رۆشنبیرانەی پابەندی ئایدیۆلۆژیای چینایەتی و مارکسی بوون، بەڵام پاش چاپبوونی سەرجەم شیعرەکانی بە زمانی کوردی، هەموو ئارەزوومەند و عاشقانی شیعر و لایەنگرانی نوێخوازی ئاگاداری چامەکانی ئەم نوێخوازە پێشەنگەی شیعری هاوچەرخی کوردی بوون و بوو بە ناوێکی دەرکەوتووی دیار لە مێژووی شیعری کوردی بە گشتی و مێژووی شیعری نوێی کوردی بە تایبەتی.

(2)

لە کۆتاییەکانی شەستەکان و سەرەتای حەفتاکانی سەدەی رابردوودا لە ئەتڵەسی شیعری کوردیدا دوو گرووپی ئەدەبی سەریان هەڵدا. گرووپی (کفری: لەتیف حامید، لەتیف هەڵمەت، فەرهاد شاکەلی، ئەحمەد شاکەلی)، گرووپی (روانگە: شێرکۆ بێکەس، جەلالی میرزا کەریم، حوسێن عارف، جەمال شارباژێڕی، کاکەمەم بۆتانی)، یەکەمین گرووپ (کفری) یاخیگەری و سەرکێشیی ئەزموونگەری و رەتکردنەوەی تەواوی هەموو شتێکی کۆنیان پێوە دیار بوو. لەو رێبازەیشدا لەژێر کاریگەری کولتووری رۆشنبیری (دادایزم) و (سوریالیزم) و بیرۆکە و هەڵویستەکانیاندا بوون، کە شێتایەتی و گێچەڵپێکردن و مشتومڕی ئەدەبییان لە خۆ دەگرت، لەوبارەوە بەیاننامەی گرووپی (کفری)، کە لە 14ی تەمموزی ساڵی 1971دا بڵاوبووەوە، بەیاننامەیەك بوو هەموو کەلەپووری ئەدەبی کوردی زارەکی و نووسراوی رەت دەکردەوە و گاڵتەی بەوە دەکرد کە (بە کولتووری رۆشنبیری، یان ئەدەبی) ناو دەبرا و، شیعری کوردی بە مەیموون دەچواند. پێویست بوو ئەم مەیموونە دواکەوتووە لەسەر دەستی ئەندامانی گرووپەکە ببێتە مرۆڤێکی هۆشمەند و هزرەڤان، واتە گرووپی (کفری) وەك لە بەیاننامەی ناوبراودا ئاماژەی پێ کراوە. ئەم گرووپە بە شێوەیەکی نوێخوازانە دەیاننووسی و شێتگیرانە بەرگرییان لێ دەکرد و لێ[illegible] [illegible]و کاروانەکەیدا بەرەو پێشەوە هەنگاویان دەهاوێشت، بە شتە نەرێنی و ئەرێنییەکانیشییەوە.

هەرچی گرووپی نوێخوازی (روانگە)یە، ئەوە بەیاننامەکەی خۆیان لە 25/4/1970دا لە شاری سلێمانی پایتەختی رۆشنبیری کوردی و قەڵای نەبەردی و پاڵەوانیەتی نەتەوەیی کورد دەرکرد، بەیاننامەکەیش بە

شێوەیەك بوو هەندێك لاوازی تێدا بە دی دەکرا، لەسەر بنەمای هەندێك ڕێبازی سیاسی نەتەوەیی دامەزرابوو، کە بانگهێشتی بۆ یەکگرتن و یەکبوونی نەتەوەیی کورد و بەرگریکردن لە ئازادی گەل و نیشتمان و بەپیرۆززانینی کەلەپووری کوردی دەکرد، پاشان شۆڕشکردن و هەڵگەڕانەوە لە هەندێك ڕێباز و جۆری سواوی ئەدەبی و دەروازە کردنەوە لە بەردەم نوێخوازی ئەدەبی و ڕۆشنبیری لە جیهاندا، ئەویش لەپێناوی گەیاندنی ڕۆشنبیری کورد بەو لووتکانەی ڕۆشنبیری جیهانی پێیان گەیشتووە. بە کورتی دەتوانین بەیاننامەکەی گرووپی (ڕوانگە) بە بەیاننامەیەکی (نەتەوەیی- ڕۆشنبیری) نوێخوازی و نوێکردنەوە ناو ببەین، کە هەموو شتێکی کۆن ڕەت ناکاتەوە، ئەویش لە تێڕوانینێکی نەتەوەیی و نیشتمانییەوە.

هەردوو گرووپەکە لەلایەن سەلەفییەکان و پابەندبووانی ئایدیۆلۆژییە سیاسی و نەتەوەییە جۆراوجۆرەکانەوە دووچاری شەڕ و گێچەڵپێکردنێکی دژوار بوونەوە و لەلایەن ڕەخنەگرانی ناودار و نیوچەڕەخنەگر و خوێنەرانی زیرەك و نیوچەخوێنەرانەوە ڕەخنەیەکی توندیان لێ گیرا، هەردوو گرووپەکە دەمەقاڵێیەکی توندیان لەگەڵ نەیارانی نوێخوازی و لایەنگرانی کۆندا کرد، بەڵام ئاکام هەردووکیان سەرکەوتن و هەندێك لە ئەندامانی هەردوو گرووپەکە چەند دەقێکی نوێخوازانەی نەمریان لە جوگرافیای ئەدەبی نوێی کوردیدا تۆمارکرد، جێی ئاماژەیشە، کە دەمەقاڵێیەکی دژواریش لەنێوان هەندێك لە ئەندامانی هەردوو گرووپەکە، گرووپی (کفری) و گرووپی (ڕوانگە)دا بەرپابوو، کە تا ئێستەیش ئاگرەکەی لێرە و لەوێ دووکەڵی لێ بەرز دەبێتەوە. ئەویش لەبەر ئەوەی هەر گرووپە لە لایەك و هەندێك لە ئەندامانی هەردوو گرووپەکەیش خۆیان لە کردەی نوێخوازی کوردی لە ڕووی تیورداڕێژی و جێبەجێکردنەوە بە پێشەنگ دەزانن.

لە دەرەوەی ئەو دوو گرووپەیش لەو ساڵانەدا چەند ناوێکی دەرکەوتووی شیعری پەیدابوون، لە گرنگترین ئەو ناوانەیش: (ئەنوەر قادر محەمەد)، (عەبدوڵڵا پەشێو)، (سەڵاح شوان)، (سەلام محەمەد)، (ڕەفیق سابیر)، (عەبدوڵڵا عەباس)، (سامی شۆڕش)، (دڵشاد مەریوانی)، (محەمەد حەمە باقی)، (سەعدوڵڵا پەرێش)، (فەرید زامدار)، (محەمەد عومەر عوسمان)… تاد، هەریەکەیان توانییان نوێخوازی خۆیان لە بواری شیعردا لەو چامە و کۆشیعرییانەوە بسەلمێنن، کە لەو ساڵانە و پاشتر بڵاویان کردنەوە. هەر یەکەیشیان بە شێوازی تایبەتی خۆی بوون بە بەشێك لە جەستەی نوێخوازی کوردی.

ناشێت باسی شیعری نوێی کوردی و هەوڵەکانی نوێخوازی و نوێکردنەوە لە سەرەتا و ناوەڕاستی حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو بکرێت بێ ئەوەی ئاماژە بە ڕۆڵ و هەوڵ و کۆششەکانی ئەو ناوانە نەکرێت لە

دەوڵەمەندکردنی شیعری نوێی کوردیدا. شانبەشانی ئەو ناوە پرشنگدارانە لە کۆتایی حەفتاکان و سەرەتای هەشتاکاندا چەند ناوێکی دیکە پەیدا بوون، بەم شێوە، یان بەو شێوە، لە سەرخستن و پەرەپێدانی کردەی نوێخوازیدا بەشدارییان کرد، بۆیە داوای لێبووردنیان لێ دەکەم، کە لەبەر کورتیی ئەم وتارە نەمتوانی ناویان بهێنم و باسی ڕۆڵی هەر هەموو ئەو ناوە بەهرەدارانەی میرنشینی نوێخوازای شیعری کوردی لە باشووری کوردستان بکەم، کە لە یەکەمین جەنگی جیهانییەوە بە زۆر بە دەوڵەتی عێراقەوە لکێنراوە، یان با بە ڕوونی بڵێین لە ئاکامی پیلانی بەریتانیا بۆ ڕازیکردنی رژێمە کۆنەپەرستەکانی ئەو سەردەمەی ناوچەکە، هەروەها بەریتانیای نامەزن لەوەیشدا درێغی نەکرد بە بۆمبە ئاسمانی و زەمینییەکانی خاکی کوردستان بە گشتی و شاری (سلێمانی) بە تایبەتی بۆردوومان بکات، لەپێناوی نەهێشتنی هەموو کۆسپەکان بۆ سەرخستنی ئەو پیلانە ڕەشە.

(3)

لە هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا لە هەولێر (گرووپی شیعریی پێشڕەو: عەباس عەبدوڵڵا یووسف، جەلال بەرزنجی، ئەنوەر مەسیفی، هاشم سەڕاج، محەمەد باوەکر)، لەسەر دەستی ئەو کۆمەڵە شاعیرە دامەزرا، کە بەهیوا بوون وەرزێکی باشتر بۆ شیعری کوردی بێننە کایەوە. هەندێك لە شاعیرانی ئەم گرووپە توانییان گۆڕانکاری نوێ لە نەخشەی شیعری نوێی کوردی بەرپا بکەن، ئەوە بوو (عەباس عەبدوڵڵا یووسف) لە ناوەڕاست و لە کۆتایی حەفتاکانی سەدەی ڕابردوودا دوو کۆشیعری پڕ لە تەکنیك و تەکتیکی نوێخوازانەی بڵاوکردەوە، بریتی بوون لە (ئاو: 1974) و (لم نیازمە: 1978)، هەردوو کۆشیعرەکە جێی پەسەندی لایەنگرانی نوێخوازی و گاڵتەپێکردنی لایەنگرانی کۆن بوون. ئەو دوو کۆشیعرە لە دەرگەدانێکی نوێی دەروازەکانی نوێخوازی شیعری کوردی بوون لەو ماوەیەدا.

لە دەرەوەی بازنەی ئەم گرووپەیش چەند ناوێکی دیکەی شیعری دەرکەوتن لەوانەیش (سەباح ڕەنجدەر)، کە چامە درێژە نایابەکەی: (زێوان) ناوەندی شیعری کوردیی هەژاند. (قوباد جەلی زادە)، (نەژاد عەزیز سورمێ)، (نەوزاد ڕەفعەت)، (کەریم دەشتی) و ئەوانی دیکە، کە بوار نییە لێرەدا ناویان بهێنین…

حەزم دەکرد بە دوورودرێژی لەبارەی هەریەك لەو شاعیرانەوە بدوێم لەم وتارەدا ناویان براوە، بەڵام ئاکام بە باشم زانی لێرەدا بە کورتی لەبارەی شاعیری تایبەتمەند و جیاکار (سەباح ڕەنجدەر) و چامە درێژەکەی (زێوان) بە تایبەتی و کۆشیعرەکەی بە گشتی، کە لەم

ڕۆژانەدا بڵاوبووەتەوە، بدوێم.
(زێوان) لە مانگی حوزەیرانی ساڵی 1988 بڵاوبووەوە و بە بڵاوبوونەوەی ناوەندی ئەدەبی و شیعری کوردی هەژاند و ناڕەزامەندی و ڕەخنەلێگرتنی هەندێکی لێ کەوتەوە لە ئاکامی زێدەڕۆیی و ئەوپەڕگیری لە بەکارهێنانی زمانێکی تەجریدی و پەلکوتانی بەرەو کەش و مەودای ناواقیعییانەی نامۆ لە ڕۆشنبیری و بۆچوونی ئەو چەند کەسە، چونکە ئەم جۆرە زمانە و ئەم جۆرە وێنە شیعرییانە و نغرۆبوونی تەمومژاوی لە ئەندێشە و وێناکردن و رامان و تێڕوانین جۆرە شۆکێکی لای خوێنەران و ڕۆشنبیرە ئاساییەکان دروست کرد:

منداڵیی هێشتان ناونەنراوم لەسەر رانی
ئەو ڕۆیانەی دەبنە حەکایەت
خۆی دەگێڕێتەوە
باوکە باڵندە بۆ سێبووری باڵە ئارەقە کردووەکانت
لەناو لکەکانی درەختی نێوان
دوو شەقامی نیوە چۆڵ هەڵخە
ئەو ئاوەم لەگەڵ زیاد و کەمکە
لە گەشتێکی دووبەختی هاوڕێم بوو
دایکە باڵندە تۆش ئەو ئاوێنە نووستووەم
بۆ بهاوێ ناو قەدی دووگرد
قیژەی یەکەمین کتێب
لەناو چاڵەبەفرەکان گوێی زرینگاندمەوە

بەڵام لە لایەکی دیکەوە، ئەم چامەیە سەرنجی زۆر ڕۆشنبیر و خوێنەرانی بە لای خۆیدا ڕاکێشا و ئەندێشە و وێنە و تێڕوانین و ڕێتمە گۆڕاوە نوێیەکان، کە شاعیر لە (زێوان)دا بەکاری هێناون، واقوڕماوی کردن. ژمارەیەك لە شاعیر و ڕەخنەگر و خوێنەرانی شیعر بە خراپی و بە باشی لەبارەی چامەکەیان نووسی. (من بە خۆم ئەو چامەیە بە یەکێك لە دیارترین چامەکانی هەشتاکانی سەدەی رابردوو و بە یارییەکی ئەزموونگەریی جوان و هەوڵێکی شیعرییانەی ڕاستەقینە دادەنێم بۆ دەرچوونێکی دیکە لە بازنەی لاساییکردنەوە و هەنگاوهاویشتنە ناو زەمینەیەکی نوێی دیکەوە شانبەشانی هەوڵە نوێخوازییەکانی دیکە لە هەشتاکانی سەدەی بیستەم)، کە لەسەر دەستی کۆمەڵێك لە شاعیرە لاوەکانی ئەو ماوەیەدا روویان دا: (عەباس عەبدوڵڵا یووسف)، (هاشم سەڕاج)، (ئەنوەر مەسیفی)، (جەلال بەرزنجی)، (قوباد جەلی زادە)، (نەژاد عەزیز سورمێ)، (نەوزاد ڕەفعەت)، (محەمەد باوەکر) و ئەوانی دیکە. بەبۆنەی دەرچوونی

تەواوی کۆشیعری شاعیری تایبەتمەند و جیاکار (سەباح ڕەنجدەر)، کە کۆشیعرێکە لە دوو بەشی گەورە پێکدێت بەسەرناوی (سی ساڵ شیعر) دەڵێم: خۆزگە (سەباح ڕەنجدەر) دەیتوانی لەو شێوازە شیعرییەی خۆی تێپەڕێنێت، کە لە نۆبەرە شیعرییە تایبەتمەند و جیاکارەکەی (زێوان)دا تاقیکردووەتەوە و شێواز و قاڵب و جۆری دیکەی شیعریی تاقی دەکردەوە، تا لەناو یەك جۆرە شێوازی شیعریدا گیری نەدەخوارد، چونکە شیعر هێڵێکی تەریب نییە، بەڵکو درەختێکی پێگەیشتووە، رەگ و ریشەکانی چەسپاو و جێگر لکەکانی پەرتوبڵاو و بێشومارن. پاش بڵاوبوونەوەی تەواوی کۆشیعرییەکەی. کاتی ئەوە هاتووە شێواز و جۆری نوێی دیکەی شیعری تاقی بکاتەوە. بۆ ئەوەی گوێی خوێنەرانی پێ بهەژێنێت و پێپلکەی ژێر پێ و هەست و نەستیان بلەرزێنێت، بە خۆی شیعر هەژان و لەرزین و لەو جۆرە شتەیە.

لەتیف هەڵمەت
لە عەرەبییەوە: نەبەز گەرمیانی

کانوونی دووەمی 2012 سلێمانی

-_______________

سەرچاوە:
گۆڤاری (گەلاوێژی نوێ – عەرەبی)، ژمارە (٣٢)، ساڵی ٢٠١٢، ل: ٧٤-٧٨